

DANSK RØDE KORS ' KRIGSHJÆLP

Dr. Eigil Juel Henningsens Beretning om Besøg
i Theresienstadt Fredag den 22. Juni 1944.

Som delegeret for Dansk Røde Kors ledsagede jeg i Dagene fra 21.-29. Juni 1944 Afdelingschef Hvass, Udenrigsministeriet, paa en Rejse til Theresienstadt, i Protektoratet Böhmen-Mähren, for paa Stedet at gøre mig bekendt med de Forhold, hvorunder de fra Danmark i Oktober 1943 deporterede Jøder lever.-

Vi ankom til Prag d. 23. Juni om Morgenen, og blev allerede om Formiddagen i Biler befordret til Theresienstadt. De af os medbragte Medicinalvarer blev paa tysk Foranledning i en særlig Vogn transporteret til Theresienstadt.-

Vi ledsagedes under vort 7-8 Timers lange Besøg af følgende: Den øverstbefalende for det tyske Sikkerhedspoliti i Protektoratet, Dr.med. Weinmann; Sturbannführer Günther (fra Reichssicherheitshauptamt i Berlin) og dennes Broder; Legationsraad v.Thadden (Berlin); Herr Moes (Berlin); Dr. Heidenkamp (Tysk Røde Kors, Berlin); Dr. Rossel (Internationalt Røde Kors, Genève), samt enkelte andre Herrer.-

Dr. Weinmann indledede Besøget med et Par Velkomstord, idet han gjorde opmærksom paa, at det var første Gang fremmede fik Adgang til at bese Theresienstadt. Dr. Weinmann bad os iøvrigt, dersom vi under vort Besøg maatte finde noget at udsætte paa Forholdene, da at erindre, hvorledes Levevilkaarene idag var for store Dele af den tyske Befolkning.-

Vi begav os derpaa hen til Byens Administrationsbygning, hvor vi blev modtaget af "Borgmesteren", der Judeälteste, Dr. Paul Israel Eppstein. Denne gav en kort Oversigt over det jødiske Samfund i Theresienstadt. Foruden Oplysninger om Forhold, som nedenfor vil blive gennemgaaet i nogle særlige Afsnit, gjorde Dr. Eppstein en Række mere almindelige Bemærkninger, hvoraf hidsettes:

"Livet i Theresienstadt har for mange betydet "eine ungeheure Umstellung; at denne er lykkedes (vollzogen), vil De faa at se. De vil se Livet i en normal By."

"Der findes to Typer af Mennesker i Theresienstadt: De passive, sløve, især de gamle, som tænker paa Fortiden, kun taler om Mad etc. Som Modsætning til denne Type findes den aktive Type, de der har vundet et indre Forhold til Arbejdet her i Theresienstadt. De har forstået, at en Tilbagevenden til Handel, frie Erhverv eller fri kunstnerisk Virksomhed ikke er mulig (?)"-.

"Samfundet er: eine Gemeinschaft mit beschränkter Vergeltungschafft."

Besøget formede sig iøvrigt som en Rundgang i Byen under Ledelse af Dr. Eppstein, under hele Besøget var vi ledsaget af samtlige ovennævnte Herrer. Vi havde fri Adgang til at bese alt, hvad der kom paa vor Vej, ligesom der ikke ved nogen Lejlighed blev grebet ind i vore Samtaler i Overværelse af en eller flere af vore tyske Ledsagere.-

Under vor Rundgang havde vi Lejlighed til en Samtale med Repræsentanter for de danske Jøder, Dr. Friediger, Overretssagfører Oppenheim og Ingeniør Ove Meyer. Disse udtalte over for os, at de fandt, at Forholdene var blevet stærkt forbedrede i Byen, at de nu levede under gode Kaar, omend under et psykisk Tryk, som Følge af Adskillens fra Land og Familie. De fremhævede Betydningen af de tilsendte Levnedsmiddelpakker og bad os om, at Forsendelserne maatte blive fortsat. Særlig ønskede man: Smør, Ost, Sukker, Tørmælk, tørrede Grøntsager og Knækbrød.

Endvidere savnede de danske Adgang til dansk Litteratur, dels Skønlitteratur, dels populærvidenskabelig Litteratur.-

Vi traf derudover adskillige andre danske, dels paa deres Bolig, dels ude omkring paa Institutionerne i Posthus, Børnehaver etc. Alle syntes de

rige for at gøre os forstaaeligt, at de fandt Levevilkaarene gode, samtidig med at de bad os endelig foranledige, at Forsendelserne blev fortsat. De havde alle regelmæssigt modtaget Pakker og udtalte deres store Taknemmelighed derover.-

I det følgende skal, dels paa Grundlag af Dr. Eppsteins Oplysninger, dels paa Grundlag af det under Besøget iagttagne gives en Beskrivelse af Forholdene i Theresienstadt.

Theresienstadt ligger ca. 60 km. Nord for Prag, lige Syd for Sudeterbjergene paa et Lavland, hvorigennem Moldau flyder. Byen bærer Præg af at være en Garnisons- og Fæstningsby. Hovedlandevejen fra Dresden til Prag gaar i Byens Udkant og skiller denne fra den egentlige Fæstning. Fæstningen anvendes ikke af Byens jødiske Befolkning, men er Tugthus for Prag.-

Byen blev i Juni 1942 rømmet af sin Befolkning, der formentlig tilsammen udgjorde 7-10.000 Individier. Derefter blev den en rent jødisk By. Der opholder sig i Byen til Stadighed kun 10-15 Ariere, nemlig det tyske Sikkerhedspolitis Folk, som til deres Raadighed har en særlig Forvaltningsbygning paa Torvet og en særlig Kantine i Byens Udkant.-

Byen gør et lyst og venligt Indtryk. Gaderne er brede, der er talrige "grønne Omraader" og store Bastioner. I Byens Udkant og Omegn ligger smaa Haver og Marker. Bevogtningen af Byen er i Hænderne paa ca. 100 tjekkiske Gendarmere. Mod Landevejen er der paa et kort Stykke rejst et Plankeværk, iøvrigt er Byen ikke afspærret fra Omegnen, udover ved den nævnte Gendarmestikade.-

Byen har Elektricitetsværk, Vandværk med stort Højdereservoir; Vandet bliver konstant kloret. WC'er og Kloakering findes; Telefon til indenbys Brug.-

Statistiske Bemærkninger.

Byens Indbyggerantal angaves til 37-40.000, der fordelte sig paa følgende Maade:

Fra Reich og Ostmark	ca.	94 %
" Holland	"	5 %
" Danmark	"	1 %

Ialt fandtes i Byen 296 danske Statsborgere. Vedrørende Detailler med Hensyn til de fra Danmark deporterede ikke-danske Jøder, samt vedrørende Dødsfald blandt de danske henvises til Afdelingschef Hvass' Redegørelse.-

Befolkningens Alderssammensætning er højst ejendommelig, præget som den er af det store Antal gamle:

under 6 Aar	ca.	800
6-14	" "	2.000-2.300
15-44	" "	12.500
45-59	" "	7.000
over 60	" "	14.600

Befolkningens Fordeling paa Aldersgrupper. (Danmark efter Folketællingstabelværket 1940):

	Theresienstadt	Danmark
	ialt %	ialt %
under 6	2,16	9,9
6-14	6,23	14,1
15-44	33,78	48,0
45-59	18,38	16,1
over 60	39,45	11,9
ialt	100,00	100,0

Kønsfordeling: 59 % Kvinder
41 % Mænd

Gennemsnitsalder: 48 Aar

Gennemsnits-Dødsalder: 72 Aar.

Der dør i Theresienstadt ca. 10-15 daglig; hvorvidt dette betyder en større Overdødelighed er vanskeligt at bedømme udfra det summariske Kendskab til Aldersfordelingen.-

Fødsler: ca. 400-500 i de forløbne Aar.

Forvaltning.

Efter Dr. Eppsteins Angivelse havde Theresienstadt jødisk Selvforvaltning. Dr. Eppstein karakteriserede Samfundet som "eine Gemeinschaft mit beschränkter Vergeltungsschaft". Den jødiske Forvaltning bestod af Dr. Eppstein som Judeälteste; han havde to Stedfortrædere; endvidere var der et Eldsteraad paa 66 Medlemmer. Forvaltningen var delt mellem forskellige Administrationsgrene. Byen var inddelt i fire "Bezirke" med "Bezirksälteste". En Række Administrationskontorer stod til Raadighed for Forvaltningens ialt 1.200 Embedsmænd. I Kontorerne var der Skrivemaskiner og andet Inventar. Et Folkeregister forefandtes.-

Boligforhold.

Byen maa som omtalt antages normalt at kunne rumme ca. 7-10.000 Indbyggere. Eftersom der angiveligt i Øjeblikket er 37-40.000, maa der siges at være en stærk Overbefolkning. Dette fremgik ogsaa af den Maade, hvorpaa man havde ordnet Boligforholdene. De Bygninger, der stod til Raadighed, var dels smaa Huse paa et Par Etager, dels en Række større Bebyggelser, saakaldte "Höfe", store, firkantede, lukkede Gaarde omgivet af 3-4 Etages Huse med Buegange ind mod Gaarden; fra Buegangene førte Døre ind til de enkelte Sale, Værelser eller Lejligheder; endelig havde man opført 30 store Træbarakker i Udkanten af Byen; hver rummede ca. 80-100 Beboere i Etagesenge. Flere Familier delte enten en Lejlighed, saaledes at hver Familie havde eet Værelse, eller de boede flere Ægtepar (4-6) paa en større Sal. De danske Jøder boede fortrinsvis i mindre Huse i et Par bestemte Gader.-

Den Sundhedsfare, der almindeligvis knytter sig til Overbefolkning, blev søgt imødegaaet dels ved en strengt gennemført Renlighed og Orden i Boligerne, dels ved en gennemgaaende Overvaagen af Befolkningens Sundhedstilstand; Adgangen til Anbringelse af syge paa Sygestuer og Sygehuse var paa alle Maader gjort let. I denne Forbindelse maa endvidere særlig fremhæves, at man ved Røntgengennemlysning undersøgte Befolkningen for Tuberkulose. Endvidere var hele Befolkningen vaccineret mod Tyfus, Paratyfus, Difteri og Skarlagensfaber. Man havde Indtryk af, at man saa godt som gørligt søgte at imødegaa ogsaa de spykiske Gøner ved Overbefolkningen, dels ved at anbringe Folk efter et vist frit Valg sammen i Boligerne, dels ved at sørge for Arbejde uden for Boligerne for de flest mulige og endelig, som andetsteds omtalt, ved at sørge for nem Adgang til Fritidsbeskæftigelse uden for Boligen, til Erstatning for den manglende Adgang til normalt Hjemmeliv. Det blev anført, at Barakkerne, idetmindste om Sommeren, var stærkt efterstrøbt af Befolkningen; de var store, lyse og luftige; de opvarmedes ved

Hjælp af Kakkelovne.-

En lille Gruppe saakaldte "prominente Persönlichkeiten" havde særlig gode Boligforhold (med Betjening), som vi dog ikke fik at se.-

Levnedsmiddelforsyningen.-

Befolkningen i Theresienstadt fik samme Rationer som Protektoratet, dog ikke Smør, men Margarine, ikke Æg, ikke Ost. Angivelig udgjorde disse Rationer 2.400 Kalorier daglig pro persona. Som Tillæg for haardt arbejdende blev væsentlig givet ekstra Kødrationer.-

Befolkningen bespistes fra "Folkekøkkener", gratis. Der var ialt 15 Køkkener fordelt i Byen. Vi saa det største Køkken, som havde en Kapacitet af 9.000 Portioner daglig. I Køkkenet var der en Række Dampkogere, som tildels var fremstillet paa Stedet.- Pladsforholdene var ret smaa, men det syntes at fungere godt. Udover Folkekøkkenerne var der Køkkener i de større Bebyggelser, hvor Befolkningen havde Adgang til at tilberede de Levnedsmidler, som de modtog som Gaver udefra.- Maden blev enten afhentet af de enkelte eller indtaget i Spisehuse.- Driften af disse var restaurationsmæssig; der var opslaaet Menukort; Inventaret var pænt.

Vi saa Centralbageriet, der var fuldtud moderne og arbejdede rent fabrikmæssigt. En Prøve af Brødet svarede til det Brød, man faar i Tyskland i Øjeblikket, Kvaliteten var god. Det opgaves, at Byen var næsten selvforsynende med Brød (4/5). Byen havde Slagteri og importerede Kød. Grøntsager dyrkedes i smaa Haver og paa Marker. Der var ikke Adgang til Alkohol og Tobak. Som Nydelsesmidler fungerede Limonade o.lign.-

Levnedsmiddelpakkerne spillede en stor Rolle som Tilskud til Kosten. Der kom regelmæssige Pakker dels fra Protektoratet, dels fra Internationalt Røde Kors (i Maj 20.000 Daaser Sardiner fra Portugal). De danske Levnedsmiddelpakker syntes alle at være kommet frem til Adressaterne udelt. De danske var meget taknemmelige for disse Pakker og udtalte alle spontant Ønsket om, at Forsendelserne maatte fortsætte. Særlig var man interesseret i Smør, Havregryn, Termak, tørrede Grøntsager, Ost, Sukker og Knækbrød. Man fik Indtryk af, at de Mængder, der hidtil var sendt ned, havde været tilfredsstillende. Der ytredes i det mindste ikke Ønske om større Mængder.-

Beklædningen.

Det almindelige Indtryk af Befolkningens Beklædningsstandard var godt. Da Vejret var varmt og tørt under vort Besøg, var de fleste let paaklædt. For Ungdommens Vedkommende saas mange i Shorts. Befolkningens Adgang til at faa Klæder, udover det, som de havde modtaget i særlige Forsendelser fra Venner og Paarørende, skete ved et Punktsystem, idet de saa selv maatte indkøbe og betale Beklædningsgenstandene i de forhaandenværende Forretninger. Vi besaa en saadan Forretning, hvor der hang et temmelig stort Antal Herrekostumer. Disse blev leveret til Byen fra Tyskland. Paa særlige Skrædder- og Reparationsværksteder kunde Tøj blive syet og repareret. Udefra leveredes brugt Fodtøj til Byens Centralværksted, hvor det blev gjort i Stand, forsaalet o.s.v.- Befolkningens Fodbeklædning var gennemgaaende god.-

Renlighedsforhold.-

Byens Huse var velholdte, nykalkede, Gaderne rene, Overfladebehandlingen dog ikke særlig god, noget støvende. Der kørte isvrigt Vandvogn i Byen under vort Besøg.-

Boligerne var til Trods for den betydelige Overbefolkning rene. Befolkningen maatte selv renligholde sine Boliger, dog havde særlig "prominente Personer" Betjening til Hjælp. Desinficering (med Svovl) af samtlige Boliger i Byen foregik kvartaarlig, tvangsmæssig. Lus, Væggetøj og Lopper eksisterede efter Sigende ikke i Byen, og jeg fandt intetsteds Tegn paa Væggetøj.- Overalt, hvor det lod sig gøre, eftersaa jeg WCer, Skabe, Hylde, Sengesteder etc. Jeg fandt ikke noget at udsætte paa Renlighedsstandard, og der herskede tillige overalt i Boligerne god Orden. I de talrige besigtigede Institutio-

ner var der ogsaa overalt rent og pænt.-

Der blev lagt stor Vægt paa den personlige Renlighed. Der herskede en vis Badetvang, idet Befolkningen opfordredes stærkt til at bade hver 10.-14. Dag, og paa dem, der ikke frivilligt efterkom Opfordringen, udevedes et "vist Tryk". Byen raadede over et Centralbad med talrige Brusebade samt et Svømmebassin, ca. 5 x 20 m stort. Før Benyttelsen af Svømmebadet tog man varmt Bad. Vandet i Bassinet var kloret og skiftedes to Gange om Ugen. I Loftet over Svømmebassinet var ophængt en oval Skinne, hvori de, der skulde lære at svømme, kunde ophænges i Sele. Der var særlige Badedage for Kvinder og Mænd. I de større Bebyggelser var der Baderum med Styrtebade, som vi dog ikke saa. Hvorvidt der var Adgang til Karbade blev ikke oplyst.-

Klæder, Linned, Sengelinned etc. blev vasket paa et stort Centralvaskeri. Dette vaskede 110.000 kg pr. Maaned. Hver Person havde Ret til at faa vasket 4 kg Tøj hver 14.Dag-3Uger, hvilket maa siges at være en rimelig Tøj-mængde. Der var ingen Vasketvang, men Adgang til at vaske hjemme. Indlevering og Udlevering af Vasketøj til Centralvaskeriet foregik rationelt. Tøjet mærkedes med særlige Mærker for den enkelte Husstand.

Sundhedstilstanden.-

Sundhedstilstanden karakteriseredes af Dr. Eppstein som "recht günstig". Det almindelige Indtryk af Befolkningens Udseende var godt.- Ernæringstilstanden syntes tilfredsstillende. Mange, ogsaa blandt de yngre, maatte karakteriseres som værende i mere end middel Ernæringstilstand. Hudfarven var gennemgaaende frisk og god, kun blandt de gamle paa Alderdomshjemmet saas en Del meget magre og daarligt udseende. Der fandtes i Øjeblikket i Byen ikke Epidemier. Der havde været nogen Tyfus, men denne var overvundet; i Øjeblikket laa der kun fire Tyfuspatienter paa Sygehuset. Befolkningen var som omtalt vaccineret mod Tyfus og Paratyfus, samt mod Scarlatina og Difteri. Af disse sidste Sygdomme forefaldt dog stadig nogle faa Tilfælde. Af Plettyfus var kun forekommet eet Tilfælde. Patienten var død. Da der angiveligt ikke i Byen fandtes Læs, skulde Muligheden for Opstaaelse af Plettyfus være ganske udelukket. Der var forefaldet nogle ejendommelige Encephalitistilfælde med Kredsløbsforstyrrelser; ved disse anvendtes Egen-Blod Behandling. Akute Kønssygdomme forekom overhovedet ikke. Der fandtes kun gamle Tilfælde af Syphilis i ikke-smittefarligt Stadium. Frisk Tuberkulose forekom angiveligt ikke, kun Tilfælde af gammel Tuberkulose.- Saadanne Tilfælde søgtes for Tiden indkredset gennem de andetsteds nævnte Røntgen-Rækkeundersøgelser. Psykiatriske Lidelser forekom kun i et Faatal; det hævdedes, at Psychoser var meget sjældne; hertil svarede, at Sygehuset kun havde 14 psykiatriske Senge. Disse var belagt med Tilfælde af Schizofreni, dementia paralytica o.lign. Rachitis fandtes ikke, takket være, at Børnene, saavidt det blev oplyst, havde faaet Levertran eller koncentrerede A-og D-Vitaminpræparater; andre Avitaminoser forekom heller ikke.

Sundhedsvæsenet.

Dr. Eppstein betegnede i sin Oversigt Sundhedsvæsenet som "forholdsvis moderne" og Sundhedstilstanden som "recht günstig". Byen var rigelig forsynet med Læger, idet der ialt opholdt sig 500 Læger i Theresientadt, hvoraf ca. 400 var aktive, d.v.s. ca. 1 Læge pr. 100 Indbyggere. Blandt Lægerne var et meget stort Antal højt kvalificerede Speciallæger. Endvidere var der talrige Jordemødre, Sygeplejersker, Tandlæger og Apotekere. Paa Grund af det store Behov for Plejepersonale havde man afholdt særlige Kursus for Kvinder og uddannet disse til Hjælpersker for de egentlige Sygeplejersker.-

Sygehusene var indrettet bl.a. i en gammel Kaserne og rummede 2.150 Sygesenge, hvoraf 1.700 var belagt. Det var inddelt i forskellige Specialafdelinger: kirurgisk, medicinsk, epidemisk, Røntgenafdeling. Den kirurgiske Afdeling rummede ca. 200 Senge, og ved denne gjorde 12 Læger Tjeneste. Den psykiatriske Afdeling omfattede kun 14 Senge. Særlig venerisk Afdeling fandtes ikke, da akute veneriske Sygdomme ikke forekom.-

Sygestuerne var gennemgaaende meget store og rummede 40-50 Patienter. Sengeafstanden var ringere end sædvanlig i Danmark; men Rummene var meget høje, med Hvælvinger, store Vinduer, hvidkalkede Vægge, mindende om de store Syge-

sale, som er almindelige i Wien, Prag, Paris og andetsteds i Udlandet. Sengemateriel og Sengelinned gjorde et rent og pænt Indtryk.-

Operationsafdelingen rummede to Operationsstuer, uren og ren. Udstyret syntes tilstrækkeligt omend ikke fuldt moderne. Til Sterilisation af Instrumenter havde man paa hver Operationsstue to elektriske Tørsterilisationsovne. Instrumentariet var alsidigt og rigeligt. Belysningsforholdene var paa den ene Operationsstue ikke gode; overkirurgen, Dr. Stieler fra Prag, oplyste, at man opererede med Pandelampe. Røntgenafdelingen var forsynet med flere Røntgenapparater, baade til Undersøgelse og Therapi. Forsyningen med Film blev ikke oplyst. Røntgenapparaterne var af ældre Model, men fungerede efter sigende udmærket.-

Sygehuset havde Laboratorier for saavel de løbende Undersøgelser som Forskning. Dr. Stieler havde til sin Raadighed en speciel Tegnerske, som fremstillede farvelagte Illustrationer til et større Arbejde over en speciel Behandling af urene Saar (saavidt jeg forstod med Olie-Spray-Behandling), et Arbejde, som optog Dr. Stieler meget, og som var Genstand for intensiv Undersøgelse. Prøver til bakteriologisk Undersøgelse sendtes til Instituttet i Prag; Widal-Prøver udførtes paa Stedet.

Plejepersonalet var pænt klædt i særlige Dragter, Operationssygeplejerskerne i helt hvidt; Lægerne havde alle hvide Kitler. Sygehuset havde et særligt Diætkøkken, men fik isvrigt Mad fra det store Fælleskøkken, som laa lige ved Siden af Sygehuset. For de oppegaende Patienter var der en Grønegaard.-

Fordelt rundt omkring i Byen i de større Bebyggelser fandtes ca. 30 Sygestuer hver med ca. 12 Senge. Paa disse behandlede hvad man vilde kalde for "infirmersyge". Der var Læger og Plejepersonale; Plejeforholdene var her mindre gode end efter danske Sygehusforhold. Under den herskende Overbefolkning maa det tillægges særlig Betydning, at der var saa let Adgang til at faa lettere syge anbragt uden for Boligerne.-

Lægerne maatte ikke drive privat Praksis, men gjorde Tjeneste ved Ambulatorier spredt rundt omkring i Byens Distrikter. Befolkningen havde ikke frit Løgevalg, men var henvist til Ambulatorierne. Dog var der, naar der var Tale om Specialbehandling, et vist frit Valg af Speciallæge. Vi besaa Poliklinikker for almindelige medicinske Sygdomme, Øjen- og Børnesygdomme samt et Røntgenambulatorium med ældre, men godt Apparatur. Udstyret paa disse Specialpoliklinikker var gennemgaaende ældre og slidt, formentlig hentet fra jødiske Lægers Konsultationsstuer, men forekom at være tilstrækkeligt.

Røntgenrækkeundersøgelser foretoges paa hele Befolkningen; foreløbig var ca. 50 % undersøgt. Undersøgelserne bestod i Gennemlysning; dersom der fandtes noget suspekt, foretoges Fotografering og Pirquets Tuberkulinprøve. Kun gamle Tuberkuloser var fundet.-

I hver Bydel fandtes Tandklinikker. Vi saa en saadan med tre Behandlingsstole og et udmærket Udstyr. Til Tandklinikkerne hørte et Centrallaboratorium for tandteknisk Arbejde.-

Byen havde et Central-Apotek med 4 Filialer. Vi besaa Central-Apoteket, som var stort og rummeligt, inddelt i de sædvanlige Afsnit og med rigeligt Personale. Saavidt man ved en kortvarig Inspektion kunde skønne, var Forsyningen med Medicamina alsidig og rigelig. Det drejede sig dels om tyske Præparater, dels om tjekkiske. Apotekeren, Lægerne og Dr. Eppstein oplyste alle, at Forsyningen med Medicin var tilstrækkelig; Forsyningen med Vitaminer (a og D) angaves at være tilstrækkelig; C-Vitamin havde man derimod ikke i større Mængde. Paa Apoteket saa jeg isvrigt koncentrerede A- og D-Vitaminpræparater saavel som C-Vitaminpræparater. Endvidere bemærkede jeg Insulin, Morphica, Stimulantia, Omnadin, Sulfonamider o.a.

Forsorg for svangre og fødende.

Der var i de forløbne Aar i Theresienstadt født ca. 400 Børn. Det oplystes, at der fandtes særlige Fødehjem, uden at vi dog fik Lejlighed til at se et saadant. Isvrigt behandlede fødende Kvinder og Kvindesygdomme

paa Sygehuset. Abortus provocatus var tilladt uden anden Indikation end Ønsket derom. Der var Adgang til Køb af antikonventionelle Midler.-

Forsorg for Børn og unge.

Det blev stærkt fremhævet af Dr. Eppstein, at der var sat meget ind paa at skabe saa gunstige Forhold i alle Henseender som muligt for Børnene og de unge, og det bekræftedes ved Inspektionen, at der virkelig fandtes et usædvanligt stort Antal Institutioner til Børn. Ialt fandtes 10 Børne- og Ungdomshjem. Et Hjem for Børnerekonvalescenter paa 44 Senge, beregnet for Børn mellem 4 og 9 Aar, var indrettet i en særlig Villa. Forholdene maa karakteriseres som absolut gode. Spisekamre, WC'er, Vaskerum, Sengelinned, Skabe etc. blev eftersat; alt var rent, pænt og ordentligt, men selvfølgelig for en Del af primitivt Tilsnit. Der fandtes Hjem for større Drengene omkring Pubertetsalderen, hvor disse kunde bo og "faa Opdragelse"; efter hvilke Retningslinier disse Drengene blev anbragt paa Hjemmet blev ikke oplyst.-

Rundt omkring i Byen fandtes Børnehaver. Vi besaa tre af disse. I den ene var der en temmelig stor Sal med Børnemebler, Rutsgebane, Gyngehøste, Duketeater etc. Salens Vægge var dækket med Kalkmalerier i lyse, lette Farver, med Dyr, Træer etc. En anden stor Børnehave havde foruden Rum til indendørs Ophold, med lys og luftig Spisesal, ogsaa gode udendørs Forhold: Soppebassin, Karussel o.s. En særlig Børnehave for lidt større Børn gav Undervisning paa Hebraisk; dette karakteriseredes som et Eksperiment. Børnene sang under vort Ophold hebraiske Sange.-

Forsorg for gamle.-

Alderdomshjemmet, en stor kaserneagtig Bygning, rummede 280-300 Senge, fuldt belagt. De gamle laa dels paa 4-Sengestuer, dels paa større Stuer og Afsnit, hvor Stuerne stod i Forbindelse med hinanden. Der var 15 Løgere ansat ved Alderdomshjemmet, en Del Sygeplejersker og iøvrigt, saavidt man kunde skønne, et betydeligt kvindeligt Personale. For de oppegaende var der særlige Opholdsrum og en større Loggia, samt en Gaard, hvor de kunde trække frisk Luft. Renlighedstilstanden var god. Et betydeligt Antal af de gamle var øjensynlig meget højt op i Aarene og konstant sengeliggende; mange Ansigter var her prægede af Haabløshed, og Besøget paa Alderdomshjemmet efterlod i det hele et smerteligt Indtryk hos den besøgende.

Øvrige Forsorg.-

Der var særlige Hjem, som vi dog ikke saa, for blinde, vanføre, døve, stumme, "kriegsbeschädigte". Ialt fandtes i Byen 1.500 "Plejesenge". (Alderdomshjemmets Sengeantal indgik formentlig heri).

Forhold vedrørende Arbejde.-

24.000 = 60 % af Befolkningen havde Arbejde. Man tilstræbte bevidst, at saa mange, som kunde, skulde arbejde. Den normale Arbejdstid var 8 Timer; men for ældre nøjedes man ofte med 2-3 Timers Arbejde daglig. Man tilstræbte ikke nogen Arbejdsekonomi, men tværtimod at faa saa mange i Arbejde som overhovedet mulig, idet man fremhævede Vigtigheden af, at hver enkelt havde Følelsen af at gøre Nytte. Der udbetaltes Løn for Arbejdet, og ved en Akkordbetalingsordning stimuleredes Arbejdslysten.-

Enhver, der skulde arbejde, blev først lægeundersøgt, herunder røntgengennemlyst med Henblik paa Tuberkulose. De inddeltes i 4 Grupper efter Arbejdsduelighed:

- 1) De ubetinget arbejdsduelige,
- 2) Folk, der nylig havde gennemgaaet en akut Sygdom, til hvilken der maatte tages Hensyn,
- 3) mindre arbejdsduelige,
- 4) då arbejdsduelige.

Kun specielt kvalificerede saasom Ingeniører, Læger, Jurister etc. blev straks anbragt inden for deres specielle Arbejdsfelt. Alle øvrige maatte efter Lægeundersøgelse indgaa i Arbejdskolonner, saakaldte "Hundertschaften", og her gøre en Slags Arbejdstjeneste. En Kolonne arbejdede i en 14 Dages Periode ad Gangen og dirigeredes efter en speciel Plan til alt forefaldende Arbejde: Gadefejning, Bygningsarbejde, Markarbejde, Jernbanebyggeri etc. En Kolonne bestod haade af Kvinder og Mænd. Hovedtanken med at lade alle passere en saadan Arbejdstjeneste var den, at man derved blev i Stand til at disciplinere de enkelte, opdrage dem til Følelsen af at arbejde for det fælles bedste og endelig at give den enkelte Lejlighed til at kvalificere sig enten i al Almindelighed eller paa et eller andet Specialfelt. Alt efter deres Kvalifikationer kunde de saa avancere til Fører for en Arbejdsgruppe eller blive anbragt efter særlige Kvalifikationer i Haandværk (Tømrerarbejde, Smedearbejde etc.) eller andet Arbejdet.-

De arbejdsu villige blev stillet for en særlig Arbejdsdomstol, som prøvede Holdbarheden af deres Motiver til ikke at arbejde. Egentlige Politimæssige Foranstaltninger for at tvinge Folk i Arbejde fandtes ikke, ligesom det hævdedes, at egentlig Arbejdspligt ikke kunde siges at eksistere.

Det store Antal Fagarbejdere og Specialhaandværkere havde muliggjort Udførelsen af store Arbejder, f. Eks. Bygningen af en Jernbanestrækning paa 3-4 km fra Theresienstadt til Havedbanen Dresden-Prag, Vejarbejder, Gadebygning, Anlæggelse af Marker, grønne Omraader i Byen. Ogsaa specielle Bygningsarbejder som Opførelsen af et Vandreservoir, Paabegyndelsen af Indretningen af et Fjernvarmeanlæg etc. havde det været muligt at løse.-

Et større Antal Personer, ialt ca. 1.200, fungerede som Embedsmænd inden for de forskellige Administrationsgrene. Særlig udvalgt Mandskab gjorde Tjeneste som Politi og Brandvæsen.

Efter hvad der oplystes fremstilledes der ikke i Theresienstadt Produkter, som eksporteredes til Tyskland, med een Undtagelse: Byen havde Avl af Silkeorme, og den fremstillede Silke eksporteredes til Tyskland. Producenterne modtog herfor nogle Bons, som gav Adgang til visse Indkøb i Byen.-

Fritidsbeskæftigelse.-

Problemet om Beskæftigelse uden for Arbejdstiden ofredes meget stor Opmærksomhed, ikke mindst da Adgangen til egentlig Hjemmeliv indskrænkedes stærkt af Overbefolkningen. Financieringen af Fritidsbeskæftigelsen skete derved, at et vist Beløb af den maanedlige Løn blev indeholdt af Banken ved Løudbetalingen; man kunde tegne sig for et større eller mindre Kontingent. En stor Del af Fritidsbeskæftigelserne koncentreredes omkring et stort Forsamlingshus, der indeholdt Teatersal, Bibliotek, Restaurant, og uden om hvilket der var et Haveanlæg.-

Musiklivet dyrkedes meget ivrigt; Kammermusik, Strygeorkester, Opera og Kor. Under vort Besøg opførtes "Requiem" af Verdi med udmærkede Solister. Endvidere fandtes et Byorkester paa ca. 30 Musikere, som hver Eftermiddag, ogsaa under Besøget, spillede paa Torvet i en særlig Musikpavillon. I Teatersalen opførtes Operaer: Carmen, Tosca, Tryllefløjten. En jødisk Komponist havde skrevet en Berneopera. Vi besøgte Teatersalen under Opførelsen af denne; Børnene, som deltog, var morsom kostumeret og gik til Operaen med Liv og Lyst; Orkestret dirigeredes af Komponisten selv.-

Paa Teatret opførtes bl.a. Shakespeare. I et Butikevindue saa vi Karikaturer af de forskellige Skuespillere, tegnet af en jødisk Kunstner. I den sidste Tid havde man paabegyndt Opførelsen af Skuespil i de store "Höfe", idet man benyttede de ejendommelige Bygningsværker som Baggrund. Der var stor Interesse for disse Skuespil, ofte op til 2-3.000 Tilskuere. Endvidere fandtes en Kabaret, som særlig søgtes af de ældre. Paa Kaffehaus kunde Befolkningen faa Limonade og andre Forfriskninger. Der var Musiktribune med Flygel og Violinist. Ved vort Besøg var alle Borde besat.-

Et Bibliotek i Forsamlingshuset rummede angivelig 166.000 Bind. Der fandtes ikke dansk Litteratur, hvorfor der udtaltes et stærkt Ønske om at faa danske Bøger; mange af de danske Jøder kunde ikke læse Tysk. Til Biblioteket hørte Læsesal og Udlaan.-

Foredrag og Sammenkomster var hyppige; videnskabelige Sammenkomster med Foredrag og Diskussioner dyrkedes f.Eks. for Lægernes Vedkommende. Aviser fandtes ikke, men trykte Meddelelser blev opslaaet rundt omkring i Byen. Politiske Foreninger og Diskussioner var bandlyst.-

Sport dyrkedes meget ivrigt, især af Ungdommen, og man tillagde det meget stor Betydning, at der var nem Adgang til Boldspil, Svømning o.a. Paa Bastionerne var anlagt en Boldplads, hvor vi saa en Match mellem to Grupper. Pladsen var for lille til, at 2 x 11 Spillere kunde faa Plads, hvorfor man spillede med Hold paa 7 Spillere. En meget stor og interesseret Tilskuerskare fulgte Spillet. Man afholdt hyppige Konkurrencer mellem Medlemmer af forskellige Arbejdsgrupper eller f.Eks. "Berlin contra Prag-Wien".-

Smaa Haver var anlagt paa Bastionerne, og de, der havde Lyst til det, kunde faa tildelt et Stykke Jord, hvor de kunde dyrke lidt Grøntsager og Blomster.-

For Børnene, saavel de smaa som de større Børn, var Børnehaverne og de øvrige Børneinstitutioner et vigtigt Moment i Fritidsbeskæftigelsen. Der var rigeligt Personale paa disse til at underholde Børnene med Spil af forskellig Art, Tegning og Leg, saavel udendørs som indendørs.-

Undervisning.

Som nævnt blev der givet en Del Undervisning i Børnehaverne; i en enkelt af disse endog Undervisning i Hebraisk. Egentlige Skoler saa vi ikke, men det oplystes, at Børnene fra de enkelte Nationer fik Undervisning paa deres eget Sprog. En højere Undervisning, Universitetsundervisning, var ikke organiseret; men for f.Eks. ældre medicinske Studenter, der kun manglede faa Aar i Studiets Fuldstændelse, var der Kursus og Praktikantklinikker.- Som nævnt andetsteds holdtes Kursus for Kvinder i Sygepleje.-

I Byen hersker Religionsfrihed; Kirken er dog lukket. Forsamlingshusets store Sal anvendtes som Synagoge.-

Pengevæsen.-

Byen havde egen Møntenhed, Theresienstadtkrone, som tjente til Betaling inden for Samfundet. En særlig Bank, ledet af en tidligere Bankdirektør fra Wien, styrede Pengevæsenet. Af Banken foretoges alle Udbetalinger af Løn til samtlige Indbyggere en Gang maanedlig. Lønnen varierede efter Arbejdspræstationerne. Man gjorde udtrykkelig opmærksom paa, at "Understøttelser" blev ikke udbetalt; men selv de, der ikke arbejdede, fik "Løn", aldrig under ca. 100 Theresienstadt-Kr. For alles Vedkommende blev der i Lønnen indeholdt et Beløb til Dækning af Udgifter ved Bespisning og Bolig. Yderligere indeholdtes et Beløb til Fornøjelser. Endelig havde man en vis Form for Tvangsopsparing; grundet paa de knappe Varemengder i den fri Handel gjaldt det om at holde den cirkulerende Pengemængde paa en til Varemengden svarende Sterrelse. Man søgte, som det udtryktes, at undgaa Inflation og betragtede de trufne Foranstaltninger som et økonomisk Eksperiment. Hver enkelt Borger havde en "Bankbog" og paa denne tvangsopsparedes et vist Beløb, der fastsattes under Hensyn til den økonomiske Situation. Prislejret belyses ved Prisen paa et Sæt Tøj, som laa omkring 350-400 Theresienstadt-Kroner. Møntet havde ingen Købekraft uden for Theresienstadt. Man vurderede Møntet til ca. 10 Theresienstadt-Kroner = 1 RM.-

Politi og Retsvæsen.-

Det jødiske Politi var delt i Ordenspoliti og Kriminalpoliti. Der syntes at være ret mange Politibetjente. Disse var ikke uniformerede udover med en gul Uniformskasket og et gult Bælte. Efter tysk Opgivelse var dette Politi ikke særlig vellidt af Befolkningen, idet de optraadte med stor Strenghed. Man havde det Indtryk, at Politiet bestod af udvalgte Folk. Overfor saavel jødiske som tyske Myndigheder udviste Politikorpset en stram militær Holdning.-

Retsvæsenet var uafhængigt af Administrationen med offentlig Anklager og

Forsvarer; særlige Arbejdsdomstole og Ungdomsdomstole fandtes. Der var ialt behandlet ca. 1.200 Forseelser, saa godt som udelukkende mindre Berigelsesforbrydelser; ingen Voldsforbrydelser eller Sædelighedsforbrydelser. Straffene var Frihedsberøvelse indtil 6 Maaneder i jødisk Fængsel. Den tyske Administration kunde ændre Straffene.-

Adgangen til at indgaa Egteskab var af Hensyn til Faren for Promiscuitet og Concubiner gjort let. Det maatte efter Dr. Eppsteins Opgivelse betragtes som et uløst Problem, hvorvidt & disse Egteskaber vilde have Gyldighed uden for Theresienstadt.-

Dødsattester med Retsgyldighed uden for Theresienstadt blev udstedt, hvilket var af særlig Betydning med Henblik paa arveretslige Spørgsmaal.

Brandvæsenet

Byens Brandvæsen bestod af en Motorsprøjte af ældre Model, samt rigeligt Slangemateriel. Brandvæsenet blev demonstreret i Funktion for os; det arbejdede hurtigt og præcist.

Postvæsenet.-

Paa et særligt Posthus administreredes Byens Brevpost og indgaaende Pakkeforsendelser. Posthuset havde i Maj ekspederet 20.000 Forsendelser alene af Sardinaasjer fra Internationalt Røde Kors, afsendt fra Portugal. Pladsforholdene var udnyttet til det yderste med Hylde og Reoler, hvor Pakkerne laa ordentlig opstabled. Fra Posthuset udgik ved Opslag Meddelelse til Adressaten om, at en Pakke var ankommet, hvorpaa Adressaten personlig henvendte sig for at faa Pakken udleveret. Denne blev eftersat af jødiske Post- (Told-) funktionærer inden Udleveringen for at undgaa Indførelse af uønskede Varer: Gifte, Spiritus, Tobak etc. Vi overværede Ekspeditionen af nogle Pakker, deriblandt ogsaa til danske; Pakkerne fra Danmark havde kun været undervejs i ca. 14 Dage. Det drejede sig om Standardlevnedsmiddelpakker.-

Slutning.-

Sammenfatter man de talrige Indtryk, som vi modtog i Løbet af vor Rundgang i Theresienstadt, og supplerer man disse Indtryk med de af Dr. Eppstein og de tyske Myndigheder givne Oplysninger, kommer man til den Opfattelse, at der indenfor dette fra Omverdenen aflukkede Samfund er sket store organisatoriske Fremskridt, især maaske i Løbet af det sidste halve Aars Tid, og at der stadig arbejdes energisk paa at forbedre paa alle Omraader., hvor dette er muligt.-

Set fra et hygiejnisk Synspunkt er de sundhedsmæssige Farer for Befolkningen først og fremmest knyttet til den betydelige Overbefolkning. Der kan dog ikke paa nærværende Tidspunkt herske Tvivl om, at den jødiske Forvaltning, med materiel Støtte fra tysk Side, har formaaet at kompensere Ulemperne og Farerne herved paa fremragende Vis.-

Ernæringsmæssigt synes Befolkningen ikke at trues af Farer, saalænge der ydes dem Tilskud til de tildelte Rationer gennem Levnedsmiddelforsendelser.

De Vanskeligheder, som den abnorme Aldersfordeling har stillet Administrationen overfor, synes ogsaa at være løst, under ligelig Hensyntagen til den Del af Befolkningen, som er istand til at bære Arbejdets Byrder og dem, der ikke formaar dette, og hvoraf en ikke ringe Del endog behøver Pleje og Hjælp.-

Man maa nære den dybeste Beundring for den jødiske Ledelse, og ikke mindst dennes Overhoved Dr. Eppstein, som med brændende Idealisme har sat alt ind paa at overvinde alle de Vanskeligheder af materiel og aandelig Art, som utvivlsomt maa have taarnet sig op paa Vejen mod denne særegne Opgaves Løsning.-

Sign. E. Juel Henningsen